

УДК 94(477)"1932/1933":341.485

DOI 10.31.65/2520-6966-2020-13i-99-37-51

О. О. Стасюк

кандидат історичних наук, генеральний директор
Національного музею Голодомору-геноциду
e-mail: olesia.stasiuk@gmail.com

Політико-ідеологічні передумови формування груп низових активістів як виконавців Голодомору-геноциду

У статті розглянуто політико-ідеологічні передумови формування груп активістів у 1920-х рр., які згодом були виконавцями рішень радянсько-партійної номенклатури, спрямованих на організації та вчинення Голодомору-геноциду українців у 1932–1933 рр. Доведено, що поява сільських активістів була не стихійною, а спланованою та підготовленою акцією з боку більшовицької влади, яку втілювали паралельно зі зміцненням й утвердженням останньої у тоталітарній формі. Йдеться про розв'язання більшовиками "селянського питання", під час якого вони застосували соціальний інжиніринг, складовими якого були стирання у свідомості селян відмінності між землеволодінням й землекористуванням, відбирання земель як інструмент загострення класової боротьби, формування більшовицької моделі пауперизації та кризи у селянському соціумі, що відповідає соціально-економічній теорії марксизму, категоричне несприйняття меншовицьких ідей муніципалізації та створення демократичних державних інституцій, "чорний переділ" як інструмент "пролетаризації селян" ("розселення"), соціальна диференціація або поділ на прошарки самих селян як елемент впровадження "різнокласової політики на селі", яка остаточно перемогла наприкінці 1929 р., культивування бідності як чесноти селянина-пролетарія, використання поняття "куркуль" з ідеологічно-маніпулятивною метою – позбавлення селян-господарів землі та прибутку, закріплення на державному рівні рішення про примусову колективізацію-одержавлення, для якої потрібні були виконавці на місцях, створення органів диктатури пролетаріату та "керованої народної демократії" (сільські ради, класові спілки, комнезами тощо), до складу яких входили сільські активісти.

Наголошено, що в результаті модернізації аграрного сектора "по-більшовицьки" і "пролетаризації" людей з'явився абсолютно новий прошарок – низові активісти як ресурс та інструмент "диктатури пролетаріату", як будівничі нової держави, що допомагали упокорювати та "виголоджувати" український народ.

Ключові слова: Голодомор-геноцид, активісти, соціальний інжиніринг, "пролетаризація", більшовики, "диктатура пролетаріату".

Антропологічний аспект є одним із найважливіших аспектів теми Голодомору-геноциду українців, оскільки планували й здійснювали цей злочин конкретні люди. Сучасні українські історики все більше звертають увагу на людський бік зумисного та спланованого вбивства людей голодом радянським режимом, яка, враховуючи масштабність наслідків, є зовсім "нелюдською", що цілком відповідає логіці політики "воєнного комунізму". І це насправді важливо, адже численні розмивання та маніпуляції вчених і політиків навколо Голодомору-геноциду зумовлені переважно використанням необґрунтованих узагальнень, за якими пересічній людині дуже важко зрозуміти суть питання, наблизитися до правди. Антропологічний аспект, пов'язаний із долями та вчинками конкретних людей, "вивільняє" від впливу абстракцій та занурює у саму гущу історичного процесу, визначаючи значною мірою зміст сучасного історичного знання.

Багато уваги історики, етнографи, психологи та соціологи під час аналізу антропології Голодомору-геноциду зазначених років приділяють саме (або нав'язують) сегменту "жертви", зокрема у зв'язку з демографією, і менше звертаються до аналізу винуватців та носіїв пам'яті, хоча заради справедливості зазначимо, що певний поступ у цьому напрямку останнім часом з'явився. Більше того, коли звертаються до сегменту "винуватців", то здебільшого комплексно підходять до вивчення замовників й організаторів, а от виконавців аналізують ситуативно й фрагментарно. А це десятки, сотні, тисячі людей різних національностей, які знущалися над українцями та катували їх за вказівками радянсько-партійної номенклатури. Тобто йдеться про репресивний апарат виконавців, до складу якого входили так звані "активісти", що виконували всю брудну роботу.

Виникає доволі багато запитань, які сьогодні у межах антропологічно-демографічного дискурсу Голодомору-геноциду становлять коло наукових інтересів: хто такі ці "активісти"? коли вони з'явилися й звідки? які це були групи за своїм складом? до яких методів терору вони вдавалися? хто і як організовував їх роботу? що з ними сталося після виконання їхніх безпосередніх обов'язків? та ін. На тлі цих питань, на які науковці повинні дати аргументовані та фактично підкріплені відповіді, абсолютно невивченим залишається питання формування низових активістів як групи виконавців злочину Голодомору-геноциду, особливо коли врахувати політико-ідеологічну експансію та соціально-економічні експерименти над українським селом у 1920-х рр. з боку радянської влади, які тривали й далі. Проте саме 20-ті рр. минулого століття були вирішальними щодо "пролетаризації" українського села, яка зумовила становлення низових активістів як знаряддя "червоного

терору" на місцях. Саме тому аналіз цього питання має важливе теоретико-методологічне та практичне значення у контексті українських голодоморознавчих студій.

Трансформація соціального статусу та морально-психологічно-го образу українського селянина в умовах колгоспизації та більшовицької інженерії висвітлювалася у працях В. Петрова, В. Бутенка, В. Погудіна, С. Білоконя, В. Даниленка, Г. Касьянова, С. Кульчицького, О. Криворучка, Я. Дашкевича, М. Сціборського, В. Марочка, Н. Романець та ін. Опираючись на нові факти, історики В. Васильєв [5], Н. Бем [2; 3], С. Дровозюк [9], М. Лазарович [17], О. Лисенко [21], С. Маркова [22], В. Марочко [23], І. Рибак і А. Матвєєв [25] та ін. звернули увагу на феномен сільських активістів, що з'явилися внаслідок більшовицької "революції згори" як найбільш показовий прояв вирождення та деградації одного з прошарків українського села та інструмент реалізації Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. безпосередньо на місцях.

Метою статті є аналіз політико-ідеологічних передумов формування груп селянських активістів у 1920-х рр., які згодом були виконавцями рішень радянсько-партійної номенклатури стосовно організації та вчинення геноциду українців шляхом їхнього "виголодження" на початку наступного десятиліття.

Після більшовицького жовтневого перевороту пауперизація та оцінка селян як бідних та принижених перетворилася на ідеологію, що відповідала марксистській економічній теорії, у межах якої селян розглядали крізь призму меншовартості. Також наголошувалося на поєднанні промисловості з землеробством, важливості формування промислових армій, зокрема для роботи на землі. Не випадково з вуст В. Леніна та Л. Троцького лунала прямо й відверто антиселянська риторика ("безсоромні індивідуалісти", "ворожа селянщина", "найменш свідомі елементи" тощо). Вони закликали до руйнування старого патріархального селянства та створення нового сільського населення, тобто до "розселення" або ж так званої "пролетаризації селянства" [24, с. 172].

На початку ХХ ст. РСДРП декларувала скасування викупних платежів, повернення селянам коштів, створення селянських комітетів з метою повернення громадам земель, забраних у процесі скасування кріпосного права, а також підтримку тим, хто вдасться до конфіскації поміщицьких, церковних, монастирських, удільних земель та створення самостійної організації сільського пролетаріату. Лунали численні заклики до створення державних господарств на базі поміщицьких маєтків та колективних господарств на основі

селянських засобів виробництва. В. Ленін обіцяв, що партія буде добиватися скасування приватної власності на землі й передачі її народу. Найбільш радикальними серед них були ідеї "аграрної революції" та "чорного переділу" [14, с. 285; 18, с. 148].

У 1906 р. на IV з'їзді РСДРП поряд із закликами не зваблюватися системою дрібного господарства В. Ленін акцентував увагу на відмінності інтересів селян й сільської буржуазії [16, с. 117], закладаючи таким чином фундамент для появи майбутніх активістів. Село абсолютно штучно ділили на два класи: сільську буржуазію та сільський пролетаріат. При цьому настрої другого радикалізували більшовики, налаштовуючи пролетаріат не лише проти царської влади, поміщиків й фабрикантів, але й проти односельців, які мали у власності землю. Пропозиції меншовиків розв'язати аграрне питання нерадикальним шляхом таврували як "туман зрівняльних мрій некаласового соціалізму" або як "аграрні утопії народників" [20, с. 451–452]. Саме В. Ленін і Л. Троцький доклали багато зусиль для творення маніпуляцій навколо спроб вирішити "сільське питання", при цьому виступаючи проти того, щоб відібрані землі передавати селянам, що суперечитиме загостренню класової боротьби, проти демократичної диктатури пролетаріату та селянства, яка "загрожує на певному етапі революції виявити свої антиреволюційні риси" [1, с. 123].

VII Всеросійська конференція РСДРП(б) у 1917 р. засвідчила чіткий та активний рух у напрямку націоналізації землі та рішучого знищення поміщицького землеволодіння з подальшою активізацією класової боротьби новоствореного сільського пролетаріату проти заможного селянства, зокрема з метою недопущення підписання "добровільної угоди з поміщиками", запропонованої Тимчасовим урядом. "Розгородження" землі через зміну всіх відносин у землеробстві та націоналізацію земель у державі, створення рад селянських депутатів та інших "демократично" обраних органів місцевого самоуправління, передання права користування землею селянським комітетам, "Декрет про землю" (26 жовтня (8 листопада) 1917 р.), який дозволяв селянам самостійно забирати землю, скасовував поміщицьке землеволодіння без викупів, не передбачав винагороди великим землевласникам за привласнену в них землю, звільняв селян від земельної заборгованості та щорічної сплати оренди за землю і, врешті-решт, розгін установчих зборів у січні 1918 р. – усі ці кроки закріпили становище В. Леніна як так званого "лідера" та виразника думок пригноблених, а також його формулу соціалістичної диктатури пролетаріату, що гуртує селянські низи, на відміну від демократичної формули Л. Каменєва [1, с. 122–123].

"Общинну революцію" або ж становлення "аграрного більшовизму" у 1917–1918 рр., супроводжуване "селянськими наказами", появою Декрету про "усуспільнення землі" від 19 лютого 1918 р. та Маніфесту Тимчасового робітничо-селянського уряду України від 28 листопада того ж року, підтримала значна частина українських селян, поставивши під загрозу досягнення Української Народної Республіки. Ця пролетарська революція поглиблювала розкол на селі, адже передбачала його реструктурування на пролетарські та напівпролетарські елементи, вертикальну соціальну мобільність "бідних", "революційну анархію" та створення протилежних таборів. З декрету РНК "Про організацію постачання селянської бідноти" від 11 червня 1918 р. фактично розпочався "великий хрестовий похід" бідного пролетарія проти "глитаїв, куркулів, спекулянтів хлібом, хабарників, порушників порядку збирання, підвезення та розподілення хліба" [7, с. 58]. Так більшовицьке керівництво заgravало із сільським пролетаріатом та створювало соціальну опору власного режиму. Зокрема, на VIII з'їзд РКП(б) у березні 1919 р., поряд із організацією радянських господарств як великих соціалістичних економій, був задекларований "перехід від політики нейтралізації до встановлення міцного союзу робітничого класу із середнім селянством для боротьби з білогвардійщиною, іноземною інтервенцією та для успішного соціалістичного будівництва при збереженні в цьому союзі керівної ролі пролетаріату" [16, с. 407].

Україна була тим місцем, де довгоочікуваного "єднання міста з селом" не відбувалося, а тому більшовики особливу увагу звертали на важливіші переселення та розселення селян УСРР, намагаючись завершити тимчасово зрівняльний розподіл та подолати скупчення "анархічно розпорощених" комун, які не бажають підпорядковуватися центрові [10, с. 26–27]. Незважаючи на заяви більшовиків про збереження дрібних селянських господарств, про підтримку кооперативних об'єднань селян і добровільність комун, усе ж принцип зрівняльності, який дозволяв забирати надлишки землі в заможних селян, і далі впроваджували, що провокувало нові конфлікти між біднотою та селянами-господарями. 12 квітня 1919 р. декретом ВУЦВК "Про загальнодержавний облік та розподіл продуктів і предметів домашнього господарства" в Україні було введено комуністичний розподіл і продрозкладку, а влітку цього ж року більшовики розпочали червоний терор у Чернігівській, Полтавській, Херсонській та Київській губерніях.

Починаючи з серпневого пленуму ЦК КП(б)У, класова політика на селі передбачала пряме й безкомпромісне протиставлення пролетарських та напівпролетарських верств "куркульству" [15, с. 62–63],

коли українських середняків (а це майже половина усіх селян) більшовики ототожнювали з російським "куркулем" й зараховували до ворогів. Очільники республіки у своїх звітах постійно наголошували, що 1919–1920–ті рр. пройшли під знаком ліквідації "куркульства". Водночас на пленумі ЦК КП(б)У від 6–9 квітня 1919 р. було вирішено сформувати комітети бідноти (комбіди) із залученням до їхніх лав середнього та подекуди заможного селянства, використавши їх у боротьбі з "куркульською" контрреволюцією [15, с. 52–53].

Комбіди разом із союзами малоземельних й безземельних селян були органами пролетарської диктатури на селі та важливим чинником класової боротьби як "центрального факту" аграрної політики та аграрних відносин. Й. Сталін наголошував на важливості цієї диктатури як "політичної бази соціалізму", а на шпальтах радянських газет та журналів можна було помітити її трактування як "душі більшовизму та гегемонії пролетаріату над селянством" [4, с. 40, 46]. Для втілення методів пролетарської диктатури потрібен був актив – диференційовані, декласовані та пролетаризовані селяни, для яких терор був нормою.

Провал політики "воєнного комунізму" підштовхував більшовицьку владу до угоди з селянством, без якого неможливі господарське піднесення та соціалістична революція взагалі. Тому-то В. Ленін й робив ставку на селянина-середняка, при цьому вважаючи, що "соціалізму не страшний "індивідуалізм" селянина" [19, с. 302]. Заміна на Х з'їзді РКП(б) у березні 1921 р. розверстки на натуральний податок була особливим перехідним заходом, хоча керівники КП(б)У відверто вороже сприйняли нову економічну політику (неп), а частина з партійних функціонерів взагалі вважали її капітуляцією перед селянством. Дехто вважав її неприйнятною саме для України. В цілому серед очільників та інших прошарків населення неп викликав змішані реакції – одні вважали його сурогатом та наголошували на тому, що потрібна докорінна реформа всієї економічної політики, інші ставилися до нього більш прихильно, проте закликали робити ставку не на бідного, а на більш-менш стабільного селянина, а треті взагалі називали неп поганню з елементами капіталізму. Частина пролетаріату знову була готова втілити гасло В. Леніна "Грабуй награбоване", а паралельно з цим на найвищому партійному рівні знову почали піднімати питання боротьби з "куркульством", орієнтуючись на послаблення соціальних позицій селян-власників [8, с. 203].

На фоні тривалого залякування й примусу селян більшовики впродовж 1921–1922 рр. задекларували послаблення адміністративного тиску на організації сільськогосподарської кооперації, наголосивши на тому, що остання повинна трансформуватися з організації, яка

об'єднує заможне населення, у бік об'єднання бідного та середнього селянства. По суті, йшлося про соціалізацію великого господарства та "широку колективізацію індивідуальних незаможних господарств" [15, с. 206]. Це руйнувало економічні засади громадського селянського суспільства і, попри те, що учасники пленуму ЦК КП(б)У в жовтні 1923 р. одностайно наголосили, що процеси колективізації й кооперування рівноцінні, але у свідомість українських селян, особливо після масового штучного голоду 1921–1923 рр., не вкладалася користь від цієї "колгоспно-кооперативної форми власності на засоби виробництва". Тому вони залишалися прихильними одноосібним формам господарювання.

Після смерті В. Леніна Й. Сталін відніс селянське питання до найважчих й найскладніших, засудивши спроби Л. Каменєва знайти місце "селянам-господарям", назвавши їх "насильством над історією та лєнінізмом" [27, с. 269]. Своєю чергою, Л. Троцький у 1925 р. вважав, що потугами самого лише села на рейки соціалізму не вийти, тому запропонував нову його формулу: радянська влада + індустриальна техніка взагалі + кооперування бідняків і середняків. З цього рівняння випадали селяни-господарі як шкідливі й непотрібні елементи [1, с. 161–162].

18–31 грудня 1925 р. на XIV з'їзді ВКП(б) було прийнято рішення про "генеральну лінію господарської політики – індустриалізацію народного господарства" та перехід до соціалістичної індустриалізації. Це спричинило "індустриальний бум", який потребував значних запасів продуктів харчування та зерна на експорт, а тому став "кровною справою селян" [11, с. 449]. Наголошуючи на провідній ролі промисловості порівняно із сільським господарством, Л. Троцький та Є. Преображенський вважали, що джерелом "первісного соціалістичного нагромадження" повинно бути селянське господарство, переоподаткування "куркульських та міцних господарств", а також зниження рівня життя селян. Це "соціалістичне нагромадження", на думку Сталіна, передбачало війну між "куркулями" та біднотою, а також необхідність створення "справжніх селян", які будуть прихильними до партії або стануть її членами [28, с. 304, 309]. Так, Л. Троцький разом з Л. Каменєвим наголошували на зміні гасла "обличчям до села" на курс "кулаком до села" [26, с. 52–53].

Важливим політико-ідеологічним прийомом, який виступав водночас і політтехнологією більшовиків, спрямованою на формування груп сільських активістів, підконтрольних інтересам партійного керівництва, була диференціація селян. У тодішній радянській пресі їх виокремлювали п'ять прошарків: перший – селяни-пролетарії;

другий – напівпролетаріат або парцельні селяни, які годувалися із власної або орендованої невеличкої земельної ділянки; третій – дрібне селянство або дрібні землероби, що були власниками або орендарями невеликих земельних ділянок без використання чужої робочої сили; четвертий – середнє селянство, яке разом з попередніми ознаками могло створювати певний надлишок, використовуючи чужу найману робочу силу; п'ятий – "куркулі" – заможні господарі, які вдавалися до найманої праці й засобів експлуатації чужої праці [4, с. 48].

Згідно з даними доповіді комісії РНК СРСР, у 1924–1925 рр. у країні середняки становили – 61,1 %, бідняки – 25,9 %, сільськогосподарські робітники – 9,3 %, куркулі – 3,3 %, службовці – 0,4 % [11, с. 253–254]. Станом на кінець 1929 р. на офіційному рівні вважалося, що в сільському господарстві України куркулів було 4–5 % й обробляли вони 20 % землі. На початку 1930-х рр. в УСРР їх залишилося від 1,4 до 4 %. Розкуркулення передбачало знищення від 3 % до 5 % господарств, і при цьому влада на місцях часто відносила до "бідняків" тих селян, що мали до 1 дес. землі на людину, а до "заможних" – від 2 до 3 дес., збільшуючи у такий спосіб частку "куркулів" до 15 %.

Наприкінці 20-х рр. XX ст. партійна номенклатура користувалася поділом селян або на бідняків, середняків й "куркулів", або на батраків, бідняків, середняків і кустарів, або на бідняків, нижчих середняків, середняків, вищих середняків й куркулів. Дуже часто середняків та вищих середняків об'єднували з куркулями (інколи для цього власнику потрібно було мати у господарстві лише двох коней). Цим групам оголошували війну. Нижчі середняки теж не перебували у безпеці, бо їх могли оголосити "підкуркульниками" та репресувати. Найбільш цільова аудиторія більшовиків – "безкінні або безінвентарні селяни", які становили кістяк численних груп активістів як фундаменту більшовизму на селі. Також слід додати, що одним із способів штучного збільшення відсотка куркулів була трансформація п'ятипрошаркового поділу (бідняки, нижчі середняки, середняки, вищі середняки, куркулі) у трипрошарковий (бідняки, середняки, куркулі).

У 1927 р. на XV з'їзді ВКП(б) остаточно було вирішено долю заможних селян шляхом запровадження політики обмеження розвитку капіталізму на селі та ініціювання колективізації, яка супроводжувалася ліквідацією приватної власності на землю та нетрудового землекористування. Якщо у першій половині 1920-х рр. селяни мали можливість обирати між різними формами господарювання, то в липні 1928 р. пленум ЦК прийняв рішення про "об'єднання і перетворення дрібних індивідуальних селянських господарств у великі

колективи" [29, с. 282]. Згідно з прийнятими ЦВК СРСР 15 грудня 1928 р. "Загальними засадами землекористування і землеустрою", бідняки та середняки отримали привілеї на зручніше й краще розміщення земельної ділянки у громаді, а колективи – додаткові пільги під час користування землею [12, с. 68].

Реакцією на втрату цінового контролю над практично усіма категоріями торгівлі, розбалансування хитких економічних відносин між селом й містом доби непу, загострення ситуації у зв'язку із введенням карткової системи на хліб, яка 14 лютого 1929 р. стала всесоюдною, а також на зростання показників масового безробіття у містах, було чимало пропозицій партійних очільників. Зрозуміло, що перемогла позиція Й. Сталіна, який запропонував "натиснути на куркуля і витиснути у нього хлібні надлишки, яких у нього немало, щоб не витрачати валюту, відкладену на ввезення устаткування для нашої промисловості" [30, с. 92]. При цьому він нещадно розгромив та дискредитував наприкінці 1920-х рр. "праву опозицію" у політбюро ЦК партії за те, що вона вважала за необхідне обмежити застосування карально-репресивних заходів під час проведення хлібозаготівельних кампаній. Натомість лунали звинувачення у прагненні адаптувати дрібновласницьку буржуазну "душу" середняка до класової політики, у пропагуванні класового миру в СРСР. Злочинній більшовицькій владі мир та співробітництво з селянами були не потрібні. Партфункціонери розглядали їх як "практично невичерпне джерело живої робочої сили", як ресурс, котрий можна й потрібно нещадно експлуатувати.

Отже, на підставі вищезазначеного слід вказати, що поява сільських активістів як виконавців Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. на місцях була не стихійною, а спланованою та підготовленою акцією з боку більшовицької влади, яку втілювали паралельно зі зміцненням й утвердженням останньої у тоталітарній формі. Йдеться про розв'язання більшовиками "селянського питання", під час якого вони застосували соціальний інжиніринг, складовими якого були стирання у свідомості селян відмінності між землеволодінням й землекористуванням, відбирання земель як інструмент загострення класової боротьби, формування більшовицької моделі пауперизації та кризи у селянському соціумі, що відповідає соціально-економічній теорії марксизму, категоричне несприйняття меншовицьких ідей муніципалізації та створення демократичних державних інституцій, "чорний переділ" як інструмент "пролетаризації селян" ("розселення"), соціальна диференціація або поділ на прошарки самих селян як елемент впровадження "різнокласової політики на селі", яка остаточно

перемогла наприкінці 1929 р., культивування бідності як чесноти селянина-пролетарія, використання поняття "куркуль" з ідеологічно-маніпулятивною метою – позбавлення селян-господарів землі та прибутку, закріплення на державному рівні рішення про примусову колективізацію-одержавлення, для якої потрібні були виконавці на місцях, створення органів диктатури пролетаріату та "керованої народної демократії" (сільські ради, класові спілки, комнезами тощо), до складу яких входили сільські активісти.

Література

1. Архив Троцкого: Коммунистическая оппозиция в СССР 1923–1927 гг.: в 4 т. / ред.-сост. Ю. Фельштинский. Москва: TERRA, 1990. Т. 1. 255 с.
2. Бем Н. Морально-політичний стан українського селянства в умовах голодомору. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*: міжвід. зб. наук. пр. 2003. Вип. 10. С. 250–284.
3. Бем Н. Відображення суспільних настроїв у взаєминах українського селянства та інтелігенції (1928–1930 рр.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*: міжвід. зб. наук. пр. 2007. Вип. 16. С. 307–315.
4. Білаш Т. Аграрно-селянське питання у програмі Комінтерну. *Більшовик України*. Харків: Держвидав України, 1929. № 15 (9 трав). С. 40–54.
5. Васильєв В. Селянський опір колективізації в Україні (1930-ті рр.). *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. 2005. № 31. С. 140–150.
6. Гриневич Л. Сталінська "революція згори" та голод 1933 р. як фактори політизації української спільноти. *Український історичний журнал*. 2003. № 5. С. 50–64.
7. Давыдов А. Мешочники и диктатура в России 1917–1921 гг. Санкт-Петербург: Алетейя, 2007. 396 с.
8. Декреты, постановления и циркуляры Совнаркома и Наркомзема УССР и переписка о поднятии производительности сельскохозяйственных кооперативов, об обеспечении посадочным семенным материалом губземотделов, учете земель и ассигновании кредитов и другим вопросам (1921 р.). Ф. 27. Міністерство сільського господарства УРСР, м. Київ (1919–1985). Оп. 2. 1962 арк.
9. Дровозюк С. Соціально-психологічний портрет сільського "активіста" 20–30-х рр. в українській історіографії. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*: міжвід. зб. наук. пр. 2003. Вип. 9. С. 360–372.
10. Законы, распоряжения, инструкции Директории Украинской Народной Республики – о земле, лесах. План проведения земельной реформы (8 января 1919 г. – 13 августа 1919 г.). Ф. Р. 3025. Кам'янецька повітова земельна управа (1919). Оп. 1. 205. Спр. 1., 115. Арк. 26–27.
11. Історія Комуністичної партії Радянського Союзу: в 6 т. / ред. П. Поспелов. Київ: Політвидав УРСР, 1973. Т. 4. Комуністична партія в боротьбі за побудову соціалізму в СРСР. 1921–1937 рр. Кн. 2. (1929–1937 рр.). 1973. 584 с.
12. Історія українського селянства: нариси: в 2 т. / О. Андрощук, В. Баран, А. Блануца та ін.; В. Смолій (відп. ред.). Київ: Наук. думка, 2006. Т. 2. 666 с.

13. Квиринг Е. Организация народного хозяйства. *Народное хозяйство Украины*. Ежемесячное издание УКРСОВНАРХОЗА. Київ: б. в., 1919. № 4–5 (июнь–июль). С. 53–57.
14. Ковальова Н. Обговорення проблем селянства на II та III з'їздах РСДРП: витоки ідеї "аграрної революції". *Гуржіївські історичні читання*: зб. наук. пр. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2014. Вип. 7. С. 282–285.
15. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК: у 2 т. Київ: Політвидав, 1976. Т. 1. 1918–1941. 1064 с.
16. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Москва. Госполитиздат, 1954. Ч. I. (1898–1924). 832 с.
17. Лазарович М. Українське село в кривавих жорнах комунізму: прелюдія до геноциду. *Психологія і суспільство*. 2011. № 1. С. 34–53.
18. Ленин В. Пересмотр аграрной программы рабочей партии. *Ленин В. Полн. собр. соч.* Москва: Госполитиздат, 1947. Т. 10. С. 145–172.
19. Ленин В. План брошюры "О продовольственном налоге". *Ленин В. Полн. собр. соч.* Москва: Госполитиздат, 1955. Т. 32. С. 99–307.
20. Ленин В. Отношение к буржуазным партиям. *Ленин В. Полн. собр. соч.* Москва: Госполитиздат, 1954. Т. 12. С. 438–456.
21. Лисенко О. Сільські активісти Чернігівщини (кінець 1920–1930-ті рр.): типологія поведінки. *З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ*. 2013. № 1–2. С. 255–284.
22. Маркова С. Соціальні наслідки сталінської індустріалізації для українського села: тенденції й характер сучасних наукових дискусій та оцінок. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2012. № 2. С. 350–372.
23. Марочко В. Створення колгоспного ладу. *Українське радянське суспільство 30-х рр. XX ст.: нариси повсякденного (1921–1928 рр.)*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2012. Вип. 2. С. 239–243.
24. Ольденбург С. Царствование императора Николая II. Санкт-Петербург: Метрополь, 1991. 672 с.
25. Рибак І., Матвеев А. Трагічний перелом: колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. 140 с.
26. Святець Ю. Ігри в монополію, або Чому неп не став економічною політикою (Частина друга). *Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Історія та археологія"*. 2009. Вип. 17. С. 59–71.
27. Сталін Й. Про лозунг диктатури пролетаріату і біднішого селянства в період підготовки Жовтня. Відповідь С. Покровському. *Сталін Й. Повн. збір. тв.* Київ: Укрполітвидав, 1949. Т. 9. С. 269–270.
28. Сталін Й. Про чергові завдання партії на селі. Промова на нараді секретарів сільських осередків при ЦК РКП(б) 22 жовтня 1924 р. *Сталін Й. Повн. збір. тв.* Київ: Укрполітвидав, 1948. Т. 6. С. 300–310.
29. Сталін Й. Політичний звіт Центрального Комітету XVI з'їздові ВКП(б). 27 червня 1930 р. *Сталін Й. Повне збір. творів*. Київ: Держполітвидав УРСР, 1950. Т. 12. С. 233–368.
30. Сталін Й. Про правий ухил у ВКП(б). Промова на пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) у квітні 1929 р. *Повн. збір. тв.* Київ: Держполітвидав УРСР, 1950. Т. 12. С. 1–107.

References

1. Felshynskiy, Yu. (Ed.). (1990). *Arkhiv Trotskogo: Kommunisticheskaya oppozitsiya v SSSR 1923–1927 gg.* [The Archives of Trotsky: Communist Opposition in the USSR: 1923–1927]. (Volume 1). Moscow: TERRA [in Russian].
2. Bem, N. (2003). Moralno-politychnyi stan ukraiinskoho selianstva v umovakh holodomoru [Moral and Political State of the Farmers under the Circumstances of the Holodomor]. *Problemy istoriyi Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky* [Problems of History of Ukraine: Facts, Judgments, Searches] (10, pp. 250–284) [in Ukrainian].
3. Bem, N. (2007). Vidobrazhennia suspilnykh nastroiiv u vzaiemnykh ukraiinskoho selianstva ta intelihentsiyi (1928–1930 rr.) [Displaying of Social Dispositions in the Relations of Ukrainian Farmers and Intelligentsia]. *Problemy istoriyi Ukrayiny: fakty, sudzhennia, poshuky poshuky* [Problems of History of Ukraine: Facts, Judgments, Searches] (16, pp. 307–315) [in Ukrainian].
4. Bilash, T. (1929 May 9). Ahrarno-selianske pytannia u prohrami Kominternu [Agricultural and Farmers' Question in the Program of the Komintern]. *Bilshovyk Ukrainy* [Boshevik of Ukraine]. (15, pp. 40–54) [in Ukrainian].
5. Vasyliiev, V. (2005). Selyanskyi opir kolektyvizatsiyi v Ukraini (1930–ti rr.) [Farmers' Resistance to the Collectivization in Ukraine (1930s)]. *Istoriia Ukrainy: Malovidomi imena, podiyi, fakty* [History of Ukraine: Unknown Names, Events, Facts]. (31, pp. 140–150) [in Ukrainian].
6. Hrynevych, L. (2003). Stalinska "revoliutsiia zhory" ta holod 1933 r. yak faktory polityzatsii ukrayinskoi spilnoty [Stalin's "Revolution from Above" and Famine of 1933 as Factors of Politization of Ukrainian Community]. *Ukrayinskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal] (5, pp. 50–64) [in Ukrainian].
7. Davydov, A. (2007). *Meshochniki i diktatura v Rossii 1917–1921 gg.* [Meshochniki and Dictatorship in Russia in 1917–1921]. Sanct-Peterburg: Aletyya [in Russian].
8. (1921). *Dekrety, postanovleniya i tsirkulyary Sovnarkoma i Narkomzema USSR i perepiska o podnyatii proizvoditel'nosti sel'skokhozyaystvennykh kooperativov, ob obespechenii posadochnym semennym materialom gubzemotdelov, uchete zemel' i assignovanii kreditov i drugim voprosam* [Decrees, Resolutions and Circulars of Sovnarkom and Narkomzem of the Ukrainian SSR and Correspondence on Raising the Productivity of Agricultural Cooperatives, on the Provision of Sowing Material to the Gubzemotdels, Land Accounting, Credits, and Other Issues], fund 27 (Ministerstvo sil'skogo gospodarstva URSR, Kiev (1919–1985) [Ministry of Agriculture of Ukrainian SSR, Kyiv (1919–1985)], inventory 2 [in Russian].
9. Drovoziuk, S. (2003). Sotsialno-psykhoholichnyi portret silskoho "aktyvysta" 20–30-kh rr. v ukrayinskyi istoriohrafiiyi [Social and Psychological Portrait of Village "Activist" of the 20–30s in Ukrainian Historiography]. *Problemy istoriyi Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky* [Problems of History of Ukraine: Facts, Judgments, Searches]. (9, pp. 360–372) [in Ukrainian].
10. (1919). Zakony, rasporyazheniya, instruktsii Direktorii Ukrainskoy Narodnoy Respubliki – o zemle, lesakh. Plan provedeniya zemel'noy reformy (8 yanvarya 1919 g. – 13 avgusta 1919 g.) [Laws, Resolutions, Instructions of the

Directorate of Ukrainian National Republic on the land and forests (1919 January 8 – 1919 August 13], fund R. 3025. Kamianetska povitova zemelna uprava (1919) [Land Administration of Kamianets Country], inventory 1. 205, file 1., 115, sheets 26–27 [in Russian].

11. Pospelov, P. (Ed.). (1973). *Istoriia Komunistychnoi partiyi Radyanskoho Soiuзу* [History of the Communist Party of the Soviet Union]. (Volume 4, book 2). Kyiv: Polityvdav URSR [in Ukrainian].

12. Smolii, V., Androshchuk, O., Baran, V., & Blanutsa, A. (Eds.). (2006). *Istoriya ukraiinskoho selianstva* [History of Ukrainian Farmers]. (Volume 2). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

13. Kviring, Ye. (1919). Organizatsiya narodnogo khozyaystva [Organization of People's Economy]. *Narodnoye khozyaystvo Ukrainy* [People's Economy of Ukraine] (4–5, pp. 53–57) [in Russian].

14. Kovaliova, N. (2014). Obhovorennia problem selianstva na II ta III ziidakh RSDRP: vytyky ideii "ahramoi revoliutsiyi" [Discussion of Farmers' Problems of the 1st and 2nd Conferences of Russian Socialist Democratic Worker's Party: Sources of the Idea of "Agricultural Revolution"]. *Hurzhiyivski istorychni chytannia: Zb. nauk. pr.* [Historical Readings in memoriam of Hurzhii: Proceedings]. (7, pp. 282–285). Cherkasy: Vyd. Chabanenko Yu. A. [in Ukrainian].

15. (1976). *Komunistychna partiia Ukrainy v rezoliutsiakh i rishenniakh ziidiv, konferentsii i plenumiv TSK* [Communist Party of Ukraine in the Resolutions and Decisions of Meetings, Conferences, and Plenums of the Central Committee]. (Volume 1). Kyiv: Polityvdav [in Ukrainian].

16. (1954). *KPSS v rezolyutsiyakh i resheniyakh syezdov, konferentsiy i plenumov TSK* [Communist Party of the Soviet Union in the Resolutions and Decisions of Meetings, Conferences, and Plenums of the Central Committee]. (Part 1). Moscow: Gospolitizdat [in Russian].

17. Lazarovych, M. (2011). Ukrainske selo v kryvavykh zhornakh komunizmu: preliudiia do henotsydu [Ukrainian Village in the Bloody Millstones of the Communism: Prelude to Genocide]. *Psykhohohiia i suspilstvo* [Psychology and Society]. (1, pp. 34–53) [in Ukrainian].

18. Lenin, V. (1947). Peresmotr agramoy programy rabochey partii [Revision of Agricultural Program of Workers' Party]. In *Polnoe sobranie sochineniy* [Full Collection of Works]. (Volume 10, pp. 145–172). Moscow: Gospolitizdat [in Russian].

19. Lenin, V. (1955). Plan broshyury "O prodovol'stvennom naloge" [Pln of the Brochure "On Food Tax"]. In *Polnoe sobranie sochineniy* [Full Collection of Works]. (Volume 32, pp. 99–307). Moscow: Gospolitizdat [in Russian].

20. Lenin, V. (1954). Otnosheniye k burzhuaznym partiyam [Attitude to Bourgeois Parties]. In *Polnoe sobranie sochineniy* [Full Collection of Works]. (Volume 12, pp. 438–456). Moscow: Gospolitizdat [in Russian].

21. Lysenko, O. (2013). Silski aktyvisty Chernihivshchyny (kinets 1920–1930–ti rr.): typolohiya povedinky [Village Activists of Chernihiv Region (end of the 1920s – 1930s)]. *Z arkhiviv VUCHK–HPU–NKVD–KHB* [From the Archives of VUCHK–GPU–NKVD–KGB]. (1–2) [in Ukrainian].

22. Markova, S. (2012). Sotsialni naslidky stalinskoii industrializatsiyi dlia ukrayinskoho sela: tendentsiyi i kharakter suchasnykh naukovykh dyskusii ta otsinok [Social Effects of Stalin's Industrialization for Ukrainian Village: Tendencies and Features of Contemporary Scientific Discussions and Evaluations]. *Z arkhiviv VUCHK–HPU–NKVD–KHB* [From the Archives of VUCHK–GPU–NKVD–KGB]. (2) [in Ukrainian].

23. Marochko, V. (2012). Stvorennia kolhospnoho ladu [Creation of Kolkhoz System]. In *Ukrayinske radyanske suspilstvo 30–kh rr. XX st.: narysy povsyakdennoho zhyttia (1921–1928 rr.)* [Ukrainian Soviet Society of the 1930s: Sketches of everyday Life]. (Issue 2, pp. 239–243). Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrainy [in Ukrainian].

24. Oldenburg, S. (1991). *Tsarstvovaniye imperatora Nikolaya II* [Reign of Nikolay II]. Sankt-Peterburg: Metropol [in Russian].

25. Rybak, I., & Matviev, A. (2001). *Trahichnyi perelom: Kolektyvizatsiia i rozkurkulennia na Podilli ta Pivdenno-Skhidnii Volyni* [Tragic Break: Collectivization and Dekulakization on Podilia and South-East Volhynia]. Kamianets-Podilskyi: Abetka [in Ukrainian].

26. Sviatets, Yu. (2009). Ihry v monopoliiu, abo chomu nep ne stav ekonomichnoiu politykoiu (Chastyna druha) [Playing Monopoly, or Why Nep Did Not Become the Economical Policy (Part 2)]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya: Istorii ta arkhologii* [Bulletin of Dnipropetrovsk National University. Series: History and Archeology]. (17) [in Ukrainian].

27. Stalin, Y. (1949). Pro lozunh dyktatury proletariatu i bidnishoho selianstva v period pidhotovky Zhovtnya. Vidpovid S. Pokrovskomu [On the Slogan of the Dictatorship of Proletariat and Peasants during the Preparation of the October. Answer to S. Pokrovsky]. In *Povne zibrannia tvoriv* [Full Collection of Works]. (Volume 8, pp. 269–270). Kyiv: Ukrpolitvydav [in Ukrainian].

28. Stalin, Y. (1948). Pro cherhovi zavdannia partiyi na seli. Promova na naradi sekretariv silskykh osередkiv pry TsK RKP(b) 22 zhovtnia 1924 r. [On Red Tasks of the Party in the Villages. Speech on the Meeting of the Secretaries of Village Units at Central Committee of Russian Communist Party (Bolsheviks) on October 22, 1924]. In *Povne zibrannia tvoriv* [Full Collection of Works]. (Volume 6, pp. 300–310). Kyiv: Ukrpolitvydav [in Ukrainian].

29. Stalin, Y. (1950). Politychnyy zvit Tsentralnogo Komitetu 16 ziizdovi VKP(b). 27 chervnya 1930 r. [Political Report of the Central Committee to the 16th Conference of the All-Union Communist Party on June 27, 1930]. In *Povne zibrannia tvoriv* [Full Collection of Works]. (Volume 6, pp. 233–368). Kyiv: Ukrpolitvydav [in Ukrainian].

30. Stalin, Y. (1950). Pro pravyi ukhyl u VKP(b). Promova na plenumi TsK i TsKK VKP(b) u kvitni 1929 r. [On Right-Wing Incline in the All-Union Communist Party (Bolsheviks). Speech on the Plenum of Central Committee and Central Control Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) in April of 1929]. In *Povne zibrannia tvoriv* [Full Collection of Works]. (Volume 12, pp. 1–107). Kyiv: Ukrpolitvydav [in Ukrainian].

Olesia Stasiuk

Candidate of Historical Sciences, Director General
of the National Museum of the Holodomor-Genocide
e-mail: olesia.stasiuk@gmail.com

Political and Ideological Preconditions of Formation of Grass-Roots Activist Groups as Perpetrators of the Holodomor-Genocide

In the article, the political and ideological prerequisites for the formation of groups of activists in the 1920s, who were subsequently executors of the decisions of the Soviet-party nomenclature aimed at organizing and committing the Holodomor-genocide of Ukrainians in 1932–1933, are examined. It is proven that the activists did not appear spontaneously; this was a planned and prepared campaign of the Bolshevik authorities. This campaign was implemented along with authorities' strengthening and changing into the totalitarian form. The Bolsheviks were solving the "farmers' question" by the methods of social engineering, which included erasing the difference between land tenure and land use in the minds of the farmers, land deprivation as the instrument of class struggle aggravation, creating of the Bolshevik model of pauperization and crisis in farmers' community (in accordance with social and economical theory of Marxism), categorical rejection of Menshevik ideas of municipalization and creating of democratic state institutions, "chorny peredel" (black repartition) as the instrument for "proletarianization of farmers" (defarmerization), social differentiation of farmers or dividing them into the social groups as the element of implementation of "diverse-class policy in the villages", which finally won at the end of 1929, cultivation of poverty as the virtue of proletarian farmer, using of the term "kurkul" ("kulak") for ideological and manipulative aims such as to deprive the farmers of the land and profit, securing of the decision on forced collectivization-nationalization at the state level which needed the performers at the local level, and creating the dictatorship of proletariat bodies and "managed people's democracy" (village councils, class unions, committees of poor peasants, etc.), the members of which were the village activists.

It is emphasized that as a result of "Bolshevik" agrarian sector modernization and "proletarianization" of people, a whole new social layer appeared – local activists as a resource and tool for the "dictatorship of the proletariat" and as builders of new state, who helped to subjugate and starve the Ukrainian people.

Key words: *Holodomor-genocide, activists, social engineering, "proletarianization", Bolsheviks, "dictatorship of the proletariat".*